

Іван Васильович КРИЦАК,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

Ігор Сергійович ПОЛЯКОВ,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків)

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО У ДОКТРИНАЛЬНО-НАВЧАЛЬНІЙ ОПТИЦІ: ЗАПИТАЛЬНА КАРТОГРАФІЯ ЗАСНОВКІВ, ОРІЄНТАЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВ

Стаття присвячена визначенню змісту особливого типу правового мислення – кримінально-правового – з позицій доктрини та навчальної дисципліни. Фокусується увага на підходах до кращого навчання та викладання першої теми «Кримінальне право як галузь права, наука і навчальна дисципліна». Розкриваються, що мають важливе значення для кращого розуміння та застосування норм кримінального права на практиці та загалом розвитку широкого світогляду. Нами максимально ретельно проаналізована перша тема у близько двадцяти навчальних посібниках, підручниках з кримінального права. У такий спосіб у науковій статті можна побачити виклад матеріалу та загальну позицію багатьох шкіл кримінального права України.

Ключові слова: кримінальне право, кримінологія, кримінологістика, наука, навчальна дисципліна, предмет, кримінально-правове регулювання.

Постановка проблеми. Кримінальне право є найстарішою, найбільш

інтелектуально насиченою та складною галуззю права, правової науки й системи навчальних дисциплін, що складають юридичну освіту. Тому спеціаліст, який добре оволодів кримінальним правом, має з легкістю засвоювати будь-які інші правові знання (А. Е. Жалінський, А. А. Енгельгардт). Можливості кримінального права у сфері протидії кримінальним правопорушенням та його вплив на стан сучасної злочинності, водночас, не слід переоцінювати. Кримінальне право – це «хірургічний» засіб. У класичному його розумінні воно залишається «зброєю» проти найбільш небезпечних злочинів, пов'язаних з тероризмом, іншим небезпечним насильством, торгівлею людьми, різними видами незаконного заволодіння чужим майном, хабарництвом, відмиванням грошей, міжнародними злочинами тощо. Більшості же хвороб, у тому числі соціальних, можна запобігти чи вилікувати такі хвороби за допомогою превентивних і «терапевтичних» засобів. Якщо політична верхівка держави не розуміє справжньої ролі кримінального закону і намагається вирішувати за його допомогою усі політичні, економічні й соціальні проблеми, то наслідком цього є лише підвищення рівня криміналізації суспільства, збільшення кількості ув'язнених, штучна маргіналізація та інші подібні наслідки¹.

Тож якісне розуміння, викладання кримінально-правової матерії є надзвичайно складним та не кожному під силу. Головне завдання кримінального права як навчальної дисципліни – навчити здобувачів мислити в особливий спосіб негативно-ціннісного сприйняття засад суспільного устрою, зміцнити установку на утвердження гуманістичного осердя державно-правового устрою, сформувати орієнтації на досягнення ідеалів правової держави. При цьому можливо, жодна інша галузь права не розвиває критичне мислення наскільки, як це робить кримінальне право, адже його ще називають математикою юриспруденції, де все повинно/має бути чітко і ясно у прагненні до великих/високих мірил Справедливості. Сьогодні величезні масиви інформації ллються звідусіль, в тому числі й у сфері кримінального права, а студент хоче почути найбільш основне важливе, «ізіюминку» через відповідні рівні пізнання того чи іншого явища, світові тенденції, історію, переконання чому належить поступати саме так, а не інакше. Такими болючими й спірними темами/питаннями є, наприклад еутаназія, аборти, клонування, смертна кара, де завжди будуть «за» і «проти». В цих рівнях обізнаності відразу видно викладача.

Мета статті – охарактеризувати особливий тип правового мислення – кримінально-правове – з позицій доктрини та навчальної дисципліни.

Виклад основного матеріалу. Ми намагалися відібрати найлаконічніші думки науковців у сфері означеного предмету, що є легкими для сприйняття, редуковані в результаті багатьох осмислень та є «класикою жанру» кримінального права України. Стаття викладена у стилі діалогічної

¹ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. К. : Ваїте, 2014. С. 60.

репрезентації у виді запитань та відповідей запропонованої професором Ю. В. Орловим, за що ми особливо вдячні знайомому вченому нашої держави.

Чому підручники та відеолекції викладачів з кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого сьогодні є одними з найкращих? На меморіальній конференції присвяченій 85-річчю від дня народження професора В. Я. Тація, академік Н. О. Гуторова сказала такі слова: «Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого завжди був тим місцем, де була справжня наука, де були справжні викладачі, де були справжні захисти дисертацій спрямовані на відповідний рівень підготовки. За словами вченої в Університеті було таке негласне правило, що ні в якому разі не можуть бути викладачами ті фахівці, які не належать до еліти студентства та фахівців, які зробили на високому рівні свій науковий внесок/здобуток і в науку, і в викладання. Не можна, щоб у навчальні заклади/ЗВО приходили люди випадкові. Ми зараз бачимо цей жах, який практично відбувається, що приходять люди, які не лише не писали, а інколи й не читали своїх наукових праць. Після цього ми маємо тих студентів, яких маємо, ми маємо тих правників, які можливо не винні в тому, що вони стали такими, але їх так вчили. Саме тому випускники НЮУ імені Ярослава Мудрого завжди відрізняються»¹.

Особливі акценти варто зосередити на навчальні посібники з кримінального права видатних доцентів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, – В. І. Тютюгіна, М. А. Рубашенко, що побачили світ у 2023 році. Слід сказати, що відеолекції В. І. Тютюгіна є дещо важкими для прослуховування на платформі YouTube, можливо тому, що це голосове читання без зображення викладача, однак доповідь вченого за темою: «Стабільність і динамізм кримінального законодавства» на Всеукраїнській науково-практичній конференції присвяченій 85-річчю від дня народження проф. В. Я. Тація² багато чого варта та здатна перемінити кардинально у фаховості вченого, де кожне слово має відповідно особливу наукову вагу та значущість. Це справжній учень свого вчителя, великого харківського вченого у галузі кримінального права, вчителя наших вчителів – М. І. Бажанова³. Слід відзначити, що вченому можна довіряти, – В. І. Тютюгін, завдяки якому ми мали можливість навчатися з підручників М. І. Бажанова проніс естафету свого вчителя через усе своє професійне життя⁴, віддав частину здоров'я на вівтар підготовки правників високого

¹ Всеукраїнська науково-практична конференція присвячена 85-річчю від дня народження проф. В. Я. Тація. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1wDia2xaHAo>.

² Всеукраїнська науково-практична конференція присвячена 85-річчю від дня народження проф. В. Я. Тація. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1wDia2xaHAo>

³ Меморіальна конференція «Наукова спадщина професора М. І. Бажанова у дискусії сучасності і майбуття». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xgol2BxxE84>

⁴ До 100-річчя одного з фундаторів харківської школи кримінального права професора Марка Ігоровича Бажанова (30.12.1922-25.10.2001) в Університеті відбулася меморіальна конференція «Наукова спадщина професора М. І. Бажанова у дискусії сучасності і майбуття». 29.12.2022. URL: <https://nlu.edu.ua/news/uni/do-100-richchya-odnogo-z-fundatoriv-harkivskoyi-shkoly-kryminalnogo-prava-profesora-marka-igorovycha-bazhanova-30-12-1922-25-10-2001-v-universyteti-vidbulasya-memorialna-konferenciya-naukova/>

класу/масштабу у НЮУ імені Ярослава Мудрого. Саме тому, його рівень свідчить про справжність науки ортодоксального кримінального права, що позбавлене усякого філософування/лиття непотрібної води. Це справжній зубр/титан науки кримінального права, який вміє відрізнити «грішне» від «праведного» та закласти в основу кримінального права найбільш основне за принципом, – «10 Заповідей Божих», чому безперечно/неодмінно передувала велика/колосальна багаторічна праця. Хочемо віддати шану за відданість В. І. Тютюгіна основним принципам кримінального права України та віддати високу честь і пошану. Три підручники з кримінального права, які вийшли у 2023 році за редакцією В. І. Тютюгіна¹, – це результат справжньої невтомної праці, де вихолощено усе, що зайве, а в основу закладене найбільш основне. Радимо усім їх для прочитання та осмислення того, яким повинен бути навчальний посібник. Ще наші вчителі (зокрема В. І. Гаєнко та інші вчені) говорили: навчальний посібник не монографія, хочеш філософувати/«заноситися» пиши монографію. Справді, така праця – не кожному під силу, а точніше лише тому, хто досконало знає свій предмет і те, що робиться в науці кримінального права як українського, так й зарубіжного рівня. Тому можливо найкраще, якщо за написання підручника береться один автор. Хочемо сказати, що авторам В. І. Тютюгіну, М. А. Рубашенко вдалося зробити шедевральної працю, що так важлива в умовах нинішньої російсько-української війни.

Що можна сказати про навчальні посібники Харківського національного університету внутрішніх справ? На особливу увагу заслуговує підручник «Кримінальне право України. Загальна частина» за загальною редакцією професора О. М. Литвинова (2020)², де автори виклали кримінальне право з особливою легкістю та просторовістю. Це унікальне поєднання кримінологічного стилю в кримінальному праві, коли текст читається на одному диханні й не можеш відірватися. Такий стиль був притаманним хіба що професору О. М. Кривулі, який багато років викладав у ХНУВС надзвичайно складні матерії «Філософії права» досить простою та доступною мовою та був «класичним професором» в істинному розумінні цього слова, пройшов гонило справжньої навчальної та наукової школи, за що ми особливо вдячні та завжди пам'ятаємо.

На увагу заслуговує навчальний посібник: «Кримінальне право України (у питаннях та відповідях)» за загальною редакцією професора Ю. В. Орлова³ на який нами написана окрема рецензія, де висвітлені найкращі

¹ Тютюгін В. І., Рубашенко М. А. Кримінальне право України. Загальна частина : посіб. для підгот. до заліків та іспитів; відп. ред. В. І. Тютюгін. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2023. 254 с.; Тютюгін В. І., Рубашенко М. А. Кримінальне право України. Особлива частина : посіб. для підгот. до заліків та іспитів; відп. ред. В. І. Тютюгін. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2023. 188 с.; Тютюгін В. І., Рубашенко М. А. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини) : посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання; відп. ред. В. І. Тютюгін. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2023. 352 с.

² Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / За заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

³ Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 520 с.

його сторони. Цей навчальний посібник у ХНУВС сьогодні є новітнім виданням, за яким навчаються курсанти та студенти. У нашій рецензії на даний навчальний посібник (2023) написані такі слова, які дещо нами доповнені: «Ми по праву пишаємося безперечним авторитетом лідерства сьогоdnішнього завідувача кафедри кримінального права і кримінології ННІ №1 ХНУВС, фахівця високого масштабу, спеціаліста своєї справи, який найкраще розібрався у високих смислах кримінології та кримінального права – Ю. В. Орловим. Більшість курсантів та магістрів, слухачів та студентів, ад'юнктів та докторантів, практичних працівників наголошують, що лекції/практичні/семінарські заняття/ тренінги Юрія Володимировича є найбільш блискучими й такими, що особливо запам'яталися на все життя. А головне, – Ю. В. Орлов є живим прикладом того, якою є і повинна бути Харківська юридична школа. Такий слід вчений залишає у серцях молодого покоління, що хочеться все життя вчитися, читати, навчатися, адже бачиш свою недосконалість як багато всього ще потрібно наздогнати. Таким повинен бути лідер/завідувач кафедри, майбутній ректор, державець високого зразка. У Церкві предстоятель – це той, хто знаходиться попереду. Це накладає особливу ношу відповідальності бути першим у подвигах, молитві, повсякденному житті. Скажемо, що Юрій Володимирович для всіх нас є взірцем для наслідування сьогодні. Цим самим кафедра підіймається на свої нові висоти. Це – хороший приклад вченого, який стимулює інший викладацький, науково-педагогічний склад, колективи слухачів до самовдосконалення, здобуття високих рівнів майстерності, професіоналізму і людяності в людині. Віримо, що така висока міра буде постійно зростати у спрямованості «доброго, розумного, вічного» серед кожного із нас. Створення атмосфери розумної, доброзичливої атмосфери й конкуренції в Університеті, коли останні стають першими, є великою місією і завданням подальшого вдосконалення»¹.

Якими є актуалітети кримінального права на ціннісних засадах та яка їхня важливість у подальшому розробленні? За словами Ю. В. Орлова, кримінальне право як галузь права завжди перебувало й перебуває на передньому рубежі протидії злочинності. Саме у надрах кримінально-правової політики, що так чи інакше реалізується у практиках криміналізації, втілюється у нормах Кримінального кодексу України та правозастосовній практиці, формуються юридична архітектура і злочинності як соціально-правового феномена конструктивістської природи, і превентивно-репресивної державної машинерії, спрямованої на притягнення винних до кримінальної відповідальності, застосування інших заходів кримінально-правового характеру. Однак не тільки. Кримінальне право водночас є свого роду негативною Конституцією, частиною

¹ Кріцак, І. В. Актуалізація навчального посібника «Кримінальне право України (у питаннях та відповідях)» за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Ю. В. Орлова: ідеологічні/ідейні, духовно-сутнісні аспекти професіоналізму вчених ХНУВС. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 1 (28). С. 160. DOI : <https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.14>.

суспільного договору, в якій найбільш фактурно відбиваються ті соціальні блага, цінності, які є найбільш значущими для суспільства і посягання на які ставиться під найсуворішу заборону. Тому вивчення кримінального права – це не лише про специфічні правовідносини, а й про Україну загалом, про українське суспільство, про ідентичність, виражену у правових конвенціях щодо неприпустимого¹.

Кримінальне право спрямоване на охорону та захист найважливіших соціальних цінностей та благ, зокрема людини, її здоров'я, прав і свобод. Указане безпосередньо впливає зі ст. 3 Конституції України, згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Згідно зі ст. 1 КК він має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою².

Як історично розвивалася школа кримінального права? Наука кримінального права має давню історію. Різні напрямки наукової думки (так звані школи кримінального права) зробили значний внесок у розвиток цієї науки. Так, класична школа кримінального права розвивала юридичний (догматичний) метод дослідження і досягла в цьому істотних успіхів. Соціологічна школа кримінального права внесла в науку соціологічні методи. Вчені достатньо використовували й методи порівняльного правознавства, та історичний метод. У радянський період наука кримінального права була надзвичайно заідеологізованою, скутою постулатами марксистсько-ленінських ідей. Однак, попри ці ідеологічні догмати, що ставили науку під жорсткий контроль комуністичної партії, в межах юридичного вчення про кримінальне правопорушення і покарання були здійснені серйозні дослідження, положення і висновки яких можуть бути використані й у пострадянський період. Безпосередньо в Україні працювали відомі вчені, які зробили істотний внесок у розвиток науки кримінального права. Наприкінці XIX - на початку XX ст. це були: А. Ф. Кістяківський, Л. С. Белогриць-Котляревський (Київ), Л. Є. Владимиров, М. П. Чубинський, О. Д. Кисельов (Харків), Е. Я. Немировський (Одеса). За радянські часи українську науку гідно представляли Я. М. Брайнін (Київ), Г. І. Волков, В. С. Трахтеров, М. М. Гродзинський (Харків). Зараз наукові дослідження з кримінального права здійснюються на кафедрах провідних юридичних ЗВО, зокрема у підрозділах Національної академії наук України та Академії правових наук України³.

Яка Біблейська сутність та витоки/історія кримінального права. Історія права – це насамперед історія кримінального права. Правові пам'ятки античності, «варварські правди» раннього Середньовіччя та інші

¹ Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. С. 18.

² Там само. С. 22.

³ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. С. 24.

давні правові пам'ятки тих чи інших держав були актами насамперед кримінального законодавства та судової практики у кримінальних справах. Оскільки причинами чи наслідками соціальних конфліктів найчастіше були злочини, то кримінальне право і стало саме тим стовбуром саджанця, від якого взяли свій початок інші галузі права. Держава у перші часи свого виникнення намагалась і, з урахуванням тогочасної нерозвинутої юридичної техніки та інших факторів, реально могла визначити насамперед і лише крайні межі правової поведінки, за які не можна виходити нікому. Решта поведінки не підлягала правовому регулюванню – тому, що у цьому не було необхідності, або виходячи з природного правового принципу «дозволено усе те, що прямо не заборонено». Поведінка людей в громаді й в сім'ї регулювалась релігійними нормами, традиціями й звичаями, іншими соціальними нормами. Лише згодом з'явилося усвідомлення необхідності й можливості появи регулятивних правових норм. Їхнім початком були, очевидно, інстинкти: позитивний інстинкт створював релігійну догму та/або моральне правило, з якого виникала норма права; негативний інстинкт створював релігійну та/або моральну заборону, з якої народжувався кримінальний закон¹.

Більшість основних положень чинного кримінального законодавства європейських держав беруть свій початок безпосередньо з Біблії, ще зі Старого Завіту. Усім відомими є Заповіді Божі. Хоча вони і є моральними нормами, в яких формулювались вимоги в абстрактній формі, більшість з них були відтворені у світських правових актах різних часів. Йдеться, зокрема, про такі заповіді, як: «Нехай не буде в тебе інших богів, крім мене»; «Шануй твого батька і матір твою»; «Не вбиватимеш», «Не крастимеш», «Не чужоложитимеш», «Не свідчитимеш ложно на ближнього твого», «Не зазіхатимеш на дім ближнього твого; не пожадатимеш жінки ближнього твого, ані раба його, ані рабині його, ані вола його, ані його осла, ані чогонебудь, що належало б ближньому твоєму» (Вих. 20:1–17). Кримінальна відповідальність за вбивство, крадіжку та інші види розкрадання, підпалювання чужого майна, неправдиве свідчення, статеві злочини передбачалась законами усіх часів і народів. У П'ятикнижжі Мойсея прямо вказується: «Оці судові закони ти покладеш перед ними» (Вих. 21:1) – і далі містяться безпосередні правові норми. При цьому характерні назви мають підзаголовки – «Про вбивства та поранення», «Крадіжки та шкоди», «Карні закони» тощо. Закони Мойсея (Вих. 21:24–25) вимагали застосовувати покарання за принципом таліону: «Око за око, зуб за зуб, руку за руку, ногу за ногу, обпалення за обпалення, рану за рану, синець за синець»².

Так, впродовж кількох тисячоліть кримінальне право формувалось й удосконалювалось у кількох напрямках: - поступово воно було відділене від моралі, релігії й канонічного права за принципом «Гріхами відає церква, злочинами – держава», що виокремилось у спеціальну галузь права.

¹ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Вайте, 2014. С. 42.

² Там само. С. 42–43.

Спочатку злочин як будь-яка неправда, аморальний вчинок і гріх, що вимагає спокути, зливалися в одне, пізніше, хоча вони й почали відрізнятися, але каралися одночасно, нарешті були остаточно відділені одне від одного; - кримінальне право суттєво змінило свою форму. Якщо на початку воно мало переважно усний характер, за деякими винятками, і відображалось у правових звичаях, а також у Біблії та інших канонічних джерелах, зміст яких передавався «з вуст у вуста», то пізніше, завдяки появі писемності, відділенню права від релігії й тому, що ставало дедалі менше бажаючих дотримуватись правових звичаїв, почалась його систематизація: з'явилися закони, пізніше – кодекси; - значно змінилась форма кримінально-правових приписів. Якщо колись вони мали переважно казуїстичний і фрагментарний характер, то з часом, завдяки розвитку людських навичок абстрактного мислення стали набагато більш узагальненими, а кримінальні закони – більш повними і системними. Нормативний матеріал з часом був підданий класифікації. Найбільш абстрактні положення кримінального законодавства виокремились в його Загальну частину, обсяг якої став свідченням певного ступеня розвитку кримінального права тієї чи іншої країни загалом: загальні положення і принципи зв'язують інші положення між собою і не допускають явних суперечностей в законі. З'явилися кримінально-правові інститути, почався їх бурхливий розвиток. Кримінальне право також дало паростки підгалузей (ювенальне кримінальне право, військове кримінальне право тощо); - змінилась природа кримінальної відповідальності. Якщо в архаїчні часи вона носила об'єктивістський і колективний характер (завдана шкода мала бути відшкодованою тим, хто її заподіяв, незалежно від його вини; якщо він сам не міг цього зробити, то вправі був звернутися за допомогою до одноплемінників – конфлікт мав бути погашений будь-яким способом в інтересах примирення людей і безпеки роду), то згодом стала суб'єктивною та переважно особистою й індивідуальною; утім, історія кримінального права загалом не заперечує можливості кримінальної відповідальності колективних утворень; - поступово звузилося загальне поняття злочину. Воно стало більш чітким, стало складатися з певних очевидних ознак. Так, перестало вважатися злочином діяння, вчинене не людиною (твариною тощо), діяння, вчинене неосудною людиною, безвинне діяння, непротиправне діяння тощо. Виникли категорії злочинів. З'явилися початкові уявлення про підстави та умови криміналізації діянь. В Європі назавжди скасована відповідальність за відьомство та інші «уявні» злочини. З іншого боку, з появою професійної й рецидивної злочинності почали вишукуватися нові кримінально-правові засоби боротьби з нею; - система покарань завжди знаходилась у залежності від тієї мети, якої намагалась досягти державна влада шляхом застосування покарання. З часом мета покарання змінилась – від відплати й залякування до виправлення і запобігання. Першим покаранням, яке прийшло на заміну необмежених помст, була помста за принципом таліону. Згодом обов'язковий таліон був замінений системою композицій і прощення. Утім, елементи відплати

збереглися ще і до сьогодні у карі, елементи таліону – у принципі адекватності покарання вчиненому злочину¹.

Що таке справедливість в історичній ретроспективі?

Справедливість завжди була прямою, непоступливою, вимагала рівності для всіх. Злочин, повчала вона, – це те, за що треба застосовувати покарання, те, що поза всяких сумнівів має тягнути покарання. Якщо за конкретний злочин не застосовувати покарання, то він буде вчинятись знову, так само, якщо покарання не буде адекватним злочину через свою м'якість. Якщо за злочини не застосовувати покарань або постійно застосовувати неадекватні покарання, то усі злочини будуть вчинятись знову і знову. Хіба зупинить кого-небудь покарання, якщо воно – примара?.. Милосердя завжди пишалось своєю гнучкістю, творчими нахилами й схильністю до новацій. Воно придумувало обставини, за яких злочин перестає бути злочином, вигадувало випадки/суб'єктів, за яких/для яких покарання не є обов'язковим до застосування. Милосердя волало про вільний розвиток особистості й про те, що численні заборони та відповідальність за їх порушення гнітять людську волю. Милосердя – спасибі йому – поступово домоглось скасування смертної кари, калічніцьких покарань, заміни каторжних робіт громадськими... Врешті-решт, за милістю милосердя, покаранням став навіть простий осуд: суддя в залі засідань помахав вказівним пальцем – ось і все².

Розглядалися як злочини лише діяння, точно визначені в законі й недвозначно заборонені законом на момент їх вчинення, а основним призначенням покарання, що має бути невідворотним, вважали справедливу відплату за вчинений злочин; зазначали, що мистецтво законодавця і його гуманізм полягають у тому, щоб зробити покарання більш жорстоким, але не за принципом «чим більше, тим краще», а лише настільки, щоб злочин був непривабливим (наприклад, *Еммануїл Кант* пропонував встановити: - за вбивство – страту, за зґвалтування – кастрацію, за образу – принизливе вибачення перед потерпілим з цілуванням руки, за майнові злочини – каторгу) вказували, що свобода волі людини визначає її відповідальність за власні дії. Представники цієї школи практично відкидали необхідність врахування особистості злочинця – мало каратися саме діяння, ким би воно не було вчинене. *Ансельм Фейєрбах* започаткував розробку найважливіших інститутів кримінального права – складу злочину, вини, замаху, співучасті тощо. Він розрізняв об'єктивні (злочинне діяння, заборонене законом) та суб'єктивні (вину – умисел або необережність, їх види й ступені) підстави кримінальної відповідальності, і вважав, що роль покарання як контрмотиву, як засобу запобігання злочинам полягає у тому, щоб переконати кожного, що за вчинення злочину він зазнає більших страждань, ніж відчув задоволення при вчиненні злочину³.

¹ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2014. С. 44–45.

² Там само. С. 44–46.

³ Там само. С. 49.

Яка роль кримінального права у протидії злочинності?

Злочинність не можна перемогти за допомогою самих лише кримінально-правових засобів. Адже злочинність, злочин, інше кримінальне правопорушення, покарання, інші кримінально-правові заходи – це не суто кримінально-правові феномени, а загальносоціальні явища, що підлягають дослідженню юристами-криміналістами з урахуванням досягнень інших суспільних, а також природничих і точних наук, спільно з вченими-соціологами, економістами, психологами, медиками, а також істориками й філософами¹. Оскільки злочинність не знає кордонів, а її небезпека набула міжнародного масштабу, українське кримінальне право прагне активно використовувати позитивний досвід закордонних держав і рекомендації міжнародних організацій. Першоосновою для такого підходу слугує Декларація ООН «Про злочинність та суспільну безпеку», затвердженою резолюцією 51/60 Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1996 р., у якій зазначається, що держави – члени цієї організації повинні прагнути захищати безпеку та добробут своїх громадян і усіх тих, хто знаходиться під юрисдикцією держави, шляхом прийняття ефективних національних заходів щодо боротьби з небезпечною транснаціональною злочинністю, у тому числі з організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків та зброї, контрабандою таких предметів, організованою торгівлею людьми, терористичними злочинами тощо².

Кримінологічні дослідження, хоч і вказують на різні причини, через які люди не вчиняють злочинів, підтверджують існування певного відсотка членів суспільства, які не роблять цього саме через страх перед кримінально-правовою репресією³. Так, одне з останніх досліджень, яке проводилось харківськими правознавцями й під час якого респондентам ставилось питання, чи стримує від вчинення злочинів кримінальне покарання, дозволило встановити, що мотив страху перед покаранням як домінуючий чинник стримував від вчинення злочинів 15–20% осіб⁴.

Чи справді галузь кримінального права є ширшою за галузь законодавства? За словами В. П. Ємельянова⁵ галузь права, хоча й будується на галузі законодавства, але не вичерпується цим і містить багато інших складових, тобто «галузь права» є ширшим поняттям, ніж «галузь законодавства», про що прямо вказується також у рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. №15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання).

¹ Там само. С. 60.

² Там само. С. 24.

³ Там само. С. 28.

⁴ Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : монографія / За заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків: Право, 2011. С. 213–214.

⁵ Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.

Отже, у цьому рішенні Конституційного Суду України вказується таке: «Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права у суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті насамперед ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, що значною мірою дістала відображення в Конституції України»¹.

Кримінальне право як галузь законодавства, наука та навчальна дисципліна: що слід знати? Кримінальне право як галузь законодавства – це сукупність кримінально-правових норм, сформульованих та ухвалених Верховною Радою України як законів, що визначають підстави та принципи кримінальної відповідальності, а також те, які суспільно небезпечні діяння є злочинними, які покарання слід застосовувати до осіб, які їх вчинили, та якими є умови й підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. Предметом кримінального законодавства є нормативно-правовий акт, що регламентує злочин, покарання й інші заходи кримінально-правового впливу, обставини, які виключають злочинність діяння, підстави й умови звільнення від кримінальної відповідальності та покарання².

Кримінальне право як наука – це система поглядів, ідей, концепцій і теорій щодо сутності злочину, покарання, їх взаємного співвідношення, чинного кримінального закону й практики його застосування, перспектив розвитку, а також історії національного кримінального права та права зарубіжних країн³.

Кримінальне право як навчальна дисципліна – це предмет, що викладається у навчальних закладах освіти, що передбачає засвоєння не лише змісту кримінального права та чинного кримінального законодавства, а й практики його застосування. Знання кримінального закону й уміння неухильно дотримуватися норм, що містяться в ньому, є неодмінною умовою професіоналізму правника, внаслідок чого в юридичних освітніх установах незалежно від обраної спеціалізації як обов'язкова навчальна дисципліна викладається дисципліна «Кримінальне право»⁴.

¹ Рішення Конституційного Суду України від 2 листоп. 2004 р. №15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). Справа №1-33/2004. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

² Кримінальне право України. Загальна частина : підручник ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 5.

³ Там само. С. 5.

⁴ Там само. С. 6.

Кримінальне право як навчальна дисципліна – це сукупність розташованого відповідно до структури КК навчального матеріалу, в якому розглядаються теоретичні положення, що розкривають зміст кримінально-правових норм і дозволяють ЗВО засвоїти сукупність знань, необхідних для обґрунтованої кримінально-правової оцінки вчиненого кримінального правопорушення в якості особи, яка застосовує кримінальний закон (наприклад, слідчого, адвоката, прокурора, судді)¹.

Що є предметом кримінального права України? Предмет кримінального права становлять суспільні відносини, що виникають при вчиненні злочину між особою, яка його вчинила та державою від імені якої виступають відповідні органи, уповноважені здійснювати дії, скеровані на розслідування злочину та відправлення правосуддя по кримінальних справах. Внаслідок врегулювання нормами кримінального права вони набувають форми правовідносин. Предмет кримінального права не збігається з предметом науки кримінального права, який полягає у вивченні та теоретичному розвитку: - історії цієї галузі права; - джерел кримінального законодавства; - чинного кримінального законодавства; - практики застосування кримінального законодавства органами правосуддя; - моделюванні розвитку кримінального законодавства; - проблем підвищення дієвості кримінального законодавства в питаннях загальної та спеціальної превенції злочинів та злочинності; - кримінального законодавства іноземних країн².

Що нам відомо про кримінально-правові відносини та кримінально-правові інститути? Норми кримінального права регулюють кримінально-правові відносини, що виникають з факту вчинення злочину. Це особливі правовідносини, що мають назву «кримінальні правовідносини» Кримінально-правові відносини – це специфічний вид суспільних відносин що виникають у зв'язку із вчиненням особою найтяжчого виду правопорушень – злочинів. За змістом кримінально-правові правовідносини можуть бути диференційовані на два основних види: - *охоронні* кримінально-правові відносини, які становлять переважну більшість, адже саме для охорони найважливіших цінностей суспільства покликана дана галузь права; - *заохочувальні* кримінально-правові відносини, що покликані регулювати позитивну поведінку громадян в екстремальних ситуаціях, що примикають до сфери кримінально-правового регулювання – необхідна оборона, крайня необхідність, затримання злочинця та ін.

Своєю чергою розділи можуть бути умовно поділені на правові інститути (напр., розділ про обставини, що виключають злочинність діяння, містить у собі інститут необхідної оборони, інститут затримання особи, що вчинила злочин, інститут крайньої необхідності, інститут діяння,

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. С. 25

² Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. С. 8–9.

пов'язаного з ризиком та ін.). Кожний інститут складається з відповідних кримінально-правових норм. Система курсу кримінального права не збігається з системою Кримінального кодексу. Вона є деталізованою порівняно з КК і включає вивчення тем наближено до правових інститутів, а не розділів КК¹.

Що нам відомо про джерела кримінального права України?

Основними джерелами кримінального права є: - Конституція України; - законодавство України про кримінальну відповідальність – Кримінальний кодекс України; - міжнародні договори та міжнародні угоди; - рішення Конституційного Суду України; - практика Європейського суду з прав людини; - постанови Пленуму Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (після судової реформи 2017 р. – Касаційний кримінальний суд Верховного Суду); - нормативно-правові акти регулятивного законодавства; - правова доктрина².

Джерелами кримінального права виступають: - Конституція України як концептуальна база всього законодавства України, в т. ч. і кримінального законодавства. (Див. Постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.96 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» та № 1 від 19.01.2001 «Про стан здійснення правосуддя в 2000 р. та заходи щодо його вдосконалення з метою реалізації положень Конституції України»); - Кримінальний Кодекс України – основний систематизований законодавчий акт, що об'єднує сукупність кримінально-правових норм; - укладені та ратифіковані Україною міжнародні договори, що містять кримінально-правові норми, які імплементовані в національне кримінальне законодавство. (Див. Закон України від 10 грудня 1991 р. «Про дію міжнародних договорів на території України»); - Рішення Конституційного Суду України у випадку визнання ним неконституційності кримінально-правових законів (ст. 152 Конституції України)³.

Як кримінальне право пов'язане з Конституцією України?

Концептуальним джерелом, що містить норми прямої дії, є Конституція України. Вона має найвищу юридичну силу. Тому всі кримінально-правові норми повинні відповідати Конституції. Якщо прийнята кримінально-правова норма суперечить положенням Конституції, то така норма втрачає юридичну силу автоматично або ж не може її набути. Тоді, згідно зі ст. 8 Конституції України, має застосовуватися норма Конституції як норма прямої дії. На підставі ст. 8 Конституції має застосовуватися конституційна норма і тоді, коли певне положення кримінально-правового характеру не врегульоване кримінальним законом, але передбачене Конституцією України. Для неухильного дотримання положень Конституції Пленум

¹ Там само. С. 13.

² Васильєв А. А., Гладкова Є. О., Житний О. О. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 7.

³ Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. С. 8.

Верховного Суду України у постанові «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 р. №9 зобов'язує суди при розгляді конкретних справ оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з погляду відповідності його Конституції й за необхідності застосовувати відповідну норму Конституції як норму прямої дії (п. 2)¹.

Кожному надається право в межах закону протидіяти злочинам і тим самим сприяти зміцненню законності й правопорядку. Так, кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ч. 2 ст. 27 Конституції України); кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ч. 4 ст. 55 Конституції України). Ці демократичні конституційні положення знайшли свої правові механізми реалізації, зокрема, через ст. 36 «Необхідна оборона», ст. 37 «Уявна оборона», ст. 38 «Затримання особи, що вчинила злочин», ст. 39 «Крайня необхідність», ст. 43 «Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи, чи злочинної організації» КК України².

Що слід розуміти під методом кримінально-правового регулювання? Охорона найважливіших суспільних цінностей кримінальним правом пов'язана із застосуванням засобів, прийомів, притаманних виключно цій галузі права. Специфіка їх полягає в застосуванні до винної особи з боку держави покарання – крайнього, найсуворішого і найжорсткішого виду реакції. Саме тому метод правового регулювання для кримінального права полягає у застосуванні примусу у виді покарання. Однак він застосовується лише, коли: - конкретне вчинене діяння віднесено до категорії злочинів і містить склад відповідного злочину; - особа, яка скоїла це діяння, є винною. *Метод кримінально-правового регулювання* знаходить свій прояв у притягненні особи до кримінальної відповідальності, яка є покладеним на особу, що вчинила порушення кримінальної норми, державою або суспільством обов'язком дати відповідь за свою поведінку компетентним органам і прийняти примусові заходи, адекватні ступеню небезпечності вчиненого порушення. Разом з цим визначення методу кримінального права виключно як застосування примусу було б дещо обмеженим поглядом на проблему. Виходячи із того, що кримінальне право своїми нормами заохочує громадян до вчинення низки соціально-корисних дій (необхідної оборони, затримання злочинця, невиконання злочинного наказу і т. ін.) методом кримінального права слід визнати також заохочення, яке, щоправда, застосовується в обмежених випадках³.

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / За ред. д.ю.н., проф. О. В. Меркулової, д.ю.н., доцента В. Я. Конопельського. Одеса, 2017. С. 47.

² Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, наук.-пед. працівників юрид. фак.закл. вищ. освіти. Видання 2-ге, змінене та доповнене. Львів, 2019. С. 57

³ Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид.

Кримінальне право має специфічний метод правового регулювання. На відміну від інших норм права, що встановлюють дозволи, приписи та заборони, кримінально-правові приписи встановлюють майже виключно заборони, а їх суть зводиться до неухильного дотримання цих заборон. Через це кримінально-правовому регулюванню притаманний імперативно-заборонний метод¹.

Методом регулювання кримінально-правових правовідносин в усіх найважливіших сферах життєдіяльності суспільства – є імперативний метод примусу. *Імперативний метод* (лат. походження – вимога, наказ), регулювання кримінально-правових відносин обумовлює обов'язковість поведінки, дотримання певних правил, зафіксованих в нормах кримінального законодавства. *Метод примусу* передбачає примус до певної поведінки. Зазначений метод притаманний переважно кримінальному праву, полягає у визначенні того, які суспільно небезпечні діяння є злочинами, та які покарання застосовуються до осіб, які їх вчинили (ч. 2 ст. 1 КК). За змістом та сутністю цей специфічний метод (як сукупність певних засобів регламентації та охорони відносин між людьми, між громадянином і державою) відтворюється у: - примусовому правовому регулюванні кримінально-правових відносин, що виникають у зв'язку із вчиненням злочину; - у примусовому застосуванні з боку держави до особи злочинця санкції кримінально-правової норми, тобто покарання. Метод примусу є основним методом регулювання кримінально-правових відносин, адже усі злочини становлять підвищену суспільну небезпечність. А отже доцільним є застосування до осіб, які вчинили злочин, найсуворіших державних примусових заходів – різних видів кримінального покарання. Усі покарання призначаються судом від імені держави. Невиконання покарань тягне, знову ж таки, кримінальну відповідальність та покарання. Усе це свідчить про державну забезпеченість кримінального права. Згідно з законом найсуворіші примусові заходи державного впливу, якими є покарання, застосовуються лише до особи, яка вчинила злочин у стані осудності, досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, а тож підлягає кримінальному покаранню. У своїй більшості кримінально-правові норми за своїм характером та сутністю мають наказовий, авторитарний характер. Зазвичай врегулювання конфліктів виключає можливість домовленостей (за виключенням інституту примирення з потерпілим) та застосування інших ніж примус заходів його вирішення. Особливість способу регулювання кримінально-правових відносин обумовлюється насамперед самим фактом вчинення злочину, його ступенем тяжкості. А вже потім мають бути враховані інші обставини, в тому числі й певні інтереси суб'єктів відносин. Проте реформування кримінального (кримінально-процесуального) законодавства, яке здійснюється відповідно до суттєвих змін у соціально-економічному та політичному житті суспільства, в

3-те, доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. С. 9–10.

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / За заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 6.

напрямку приведення у відповідність до міжнародних стандартів, вносить свої корективи й в спосіб регулювання кримінально-правових відносин. Дедалі більшого значення набуває *диспозитивний метод*, заснований на вільному, рівному використанні суб'єктами правовідносин своїх матеріальних та процесуальних прав. Врегулювання кримінально-правових відносин в такий спосіб допускає вирішення конфлікту на засадах рівноправності, волевиявлення та врахування зацікавленості обох сторін, що відтворюється у певних домовленостях (договорах) між злочинцем та потерпілою особою. Тож врегулювання кримінально-правових відносин допускає елементи приватноправового механізму охорони суспільних відносин. Проте публічно-правовий, імперативний метод впливу у кримінальному праві має залишатися провідним¹.

Метод стимулювання, заохочення до позитивної поведінки. Цей метод не є типовим для кримінального права. Проте напрями реформування кримінального законодавства свідчать на користь тієї думки, що поряд із методом застосування примусових заходів кримінально-правового характеру (засудження особи, призначення покарання, реальне його відбування, тим більш, такого як позбавлення волі), дедалі більше значення та актуальності набуває метод заохочення до позитивної поведінки, який відтворюється у значному поширенні сфери застосування як загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності (у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням із потерпілим, передачею особи на поруки, зміною обстановки, давниною), так і спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, які передбачені Особливою частиною КК. До того ж, за чинним кримінальним законодавством досить розгалуженою є система різних видів звільнення від покарання, від його відбування, пом'якшення покарання. За узагальненим підходом (окрім деяких випадків) заохочувальні кримінально-правові інститути мають застосовуватися до осіб, які покалися у вчиненні злочину, сприяли його розкриттю, відшкодувала завдані злочином збитки, досягли певного ступеня виправлення, а отже не становлять істотної суспільної небезпеки².

До основних методів науки кримінального права (як, вочевидь, і всієї юриспруденції) належать: філософський, або діалектичний, метод пізнання; юридичний, або догматичний, метод; соціологічний метод; метод системного аналізу; метод порівняльного правознавства, або компаративістський метод, і, нарешті, історичний, або генетичний, метод дослідження. Як допоміжні методи наука кримінального права використовує методи математичного моделювання, психологічного аналізу, експертних оцінок тощо³.

Що нам відомо про спеціальні (галузеві) принципи кримінального

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / За ред. д.ю.н., проф. О. В. Меркулової, д.ю.н., доцента В. Я. Конопельського. Одеса, 2017. С. 13–14

² Там само. С. 13–14.

³ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. С. 22–23.

права? Спеціальні (галузеві) принципи кримінального права. До них відносять: - *принцип законності*, що належить і до загальноправових принципів, – передбачає, що до кримінальної відповідальності можна притягнути лише особу, яка скоїла кримінальне правопорушення, покарання та інші заходи застосовуються відповідно до закону; - *принцип гуманізму* – означає захист інтересів громадян, держави, суспільства від протиправних посягань і не має на меті завдати фізичних страждань або приниження людської гідності (ст. 50 КК України); - *принцип невідворотності покарання*, тобто особа повинна знати, що за скоєне кримінальне правопорушення настає кримінальна відповідальність; - *принцип особистої відповідальності* (ч. 2 ст. 61 Конституції України й ч. 3 ст. 2 КК України) – передбачає, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; - *принцип справедливості* – означає, що покарання особам, які вчиняють тяжке кримінальне правопорушення має бути більш жорстким, ніж особам, які вчинили вперше кримінальний проступок (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, ч. 4 ст. 74 КК України); - *принцип обґрунтованості покарання у вирокі* – полягає в тому, що останнє застосовується лише в разі, якщо це дійсно необхідно і доцільно (ч. 2 ст. 65 КК України); - *принцип рівності всіх перед законом* (ст. 3–10 КК України) – передбачає, що кримінальна відповідальність настає незалежно від соціального і службового становища винного, його національної належності й вірування; - *принцип індивідуалізації покарання* – полягає в обов'язковому врахуванні при призначенні покарання особливостей конкретної справи й підсудного (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України); - *принцип демократизму* – характеризується участю різних громадських формувань у боротьбі з кримінальною протиправністю. Наприклад, ст. 47 КК України передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею винного на перевиховання колективу¹.

Яка роль кримінального права у здобутті високих якостей юриста? Учасниками кримінально-правових відносин є, з одного боку, особа, яка вчинила злочин, а з іншого – держава, що виступає в особі уповноважених на те органів (наприклад, досудового слідства, прокуратури, суду і т. ін.)². Викладання кримінального права передбачає розкриття соціально-політичного сенсу та юридичного змісту кримінального закону, взаємозв'язку складових його норм та інститутів, оволодіння методами їх наукового аналізу. У процесі вивчення кримінального права студенти, слухачі й курсанти поглиблюють знання про зміст і тенденції розвитку правової системи, кримінально-правової політики України на сучасному етапі, можливості й межі кримінально-правової боротьби зі злочинністю. Викладання кримінального права має на меті формування глибоких

¹ Кримінальне право України (Загальна частина) : підручник / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора В. В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2024. С. 24–25

² Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / За заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 3.

теоретичних знань і набуття на цій основі міцних навичок і вмінь, необхідних їм для ефективного виконання завдань, покладених на різні підрозділи та служби правоохоронних органів і судів. Кримінальне право як галузь права, наука та навчальний курс ґрунтуються на єдиній нормативній базі – чинному кримінальному законодавстві, його принципах і загальних положеннях¹.

Висновки. У даній оглядово-навчально-науковій статті можна спостерігати унікальний симбіоз різноманітних шкіл кримінального права, що існують в Україні. Шляхом ретельного прочитання, відібрані найбільш унікальні абзаци, легкі для сприйняття, що неодмінно дадуть загальне розуміння про кримінальне право. Акцентується на нерозривному зв'язку кримінального права з кримінологією через вироблення бажання займатися/вивчати його набагато глибше у багатьох інших темах, адже кримінальне право України є найкращою галуззю права Всесвіту (за О. В. Остроглядом).

Під час перечитування окремих навчальних посібників, іноді склалося таке враження, що з кожним роком видання нових підручників з кримінального права є фікцією, яка піддається впливам штучного інтелекту. Коли читаєш такі тексти, часто вони є раціональними, однак мертвими за своєю сутністю. Тому відразу відчувається той текст, де автор вклав душу у кожне написане слово, що є особливо важливим за нинішніх умов сумбуру інформації.

Все у цьому світі пізнається у порівнянні. Лише на основі порівняльного аналізу нам вдалося побачити загальну картину авторських міркувань багатьох науковців. Слід не применшувати кожне з видань, адже скрізь можна було знайти раціональну Істину, що власне й відображена у даному навчально-науковому симбіозі, що неодмінно буде корисним для всіх тих, хто цікавиться питаннями кримінального права та кримінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.
2. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / Вступне слово д.ю.н., проф. О. О. Дудорова. К. : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.
3. Всеукраїнська науково-практична конференція присвячена 85-річчю від дня народження проф. В. Я. Тація. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1wDia2xaHAo>.
4. Галабала М. В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми Загальної частини : монографія. К.: Юрінком Інтер, 2013. 240 с.

¹ Там само. С. 6.

5. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, наук.-пед. працівників юрид. фак.закл. вищ. освіти. Видання 2-ге, змінене та доповнене. Львів, 2019. 666 с.
6. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. К. : Ваїте, 2014. 944 с.
7. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні: редкол.: О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К. : Наук. д\мка . 1985. Т. 2: Д - Копці / Укл.: Н. С. Родзевич та ін. 1985. 572 с.
8. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.
9. Кримінальне право України (Загальна частина) : підручник / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора В. В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2024. 476 с.
10. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 520 с.
11. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / За заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
12. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
13. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / За ред. д.ю.н., проф. О. В. Меркулової, д.ю.н., доцента В. Я. Конопельського. Одеса, 2017. 430 с.
14. Кримінальне право: Загальна частина: Підручн. / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. К.: Істина, 2011.
15. Кріцак І. В. Актуалізація навчального посібника «Кримінальне право України (у питаннях та відповідях)» за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Ю. В. Орлова: ідеологічні/ідейні, духовно-сутнісні аспекти професіоналізму вчених ХНУВС. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 1 (28). С. 158–174. DOI : <https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.14>.
16. Меморіальна конференція «Наукова спадщина професора М. І. Бажанова у дискусії сучасності і майбуття». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xgol2BxxE84>.
17. Рішення Конституційного Суду України від 2 листоп. 2004 р. №15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про

призначення судом більш м'якого покарання). Справа №1-33/2004. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

18. Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: Монографія / За заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків: Право, 2011. 341 с.

19. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія. К. : Атіка, 2003.

20. Тютюгін В. І., Рубашенко М. А. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини) : посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання; відп. ред. В. І. Тютюгін. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2023. 352 с.

21. Тютюгін В. І., Рубашенко М. А. Кримінальне право України. Загальна частина : посіб. для підгот. до заліків та іспитів; відп. ред. В. І. Тютюгін. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2023. 254 с.

22. Тютюгін В. І., Рубашенко М. А. Кримінальне право України. Особлива частина : посіб. для підгот. до заліків та іспитів; відп. ред. В. І. Тютюгін. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2023. 188 с.

23. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-те, доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. 468 с.

24. Хавронюк М. Дещо про сутність кримінального права (інакший погляд). *Юридичний вісник України*. 2013. № 12. URL: <https://pravo.org.ua/deshho-pro-sutnist-kryminalnogo-prava-inakshyj-poglyad>.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2025

Ivan V. KRITSAK,

PhD in Law, Associate Professor

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

Ihor S. POLYAKOV,

PhD in Law

(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

CRIMINAL LAW IN DOCTRINAL-ACADEMICAL OPTICS: INTERROGATIVE CARTOGRAPHY OF FOUNDATIONS, ORIENTATIONS AND PERSPECTIVES

The article is devoted to defining the content of a special type of legal thinking – criminal-legal – from the standpoint of doctrine and academic discipline. The focus is on approaches to better teaching and teaching the first topic “Criminal Law as a Branch of Law, Science and Academic Discipline”. It reveals what is important for a better understanding and application of criminal law norms in practice and in general for the development of a broad worldview. We have analyzed the first topic as thoroughly as possible in about twenty textbooks, textbooks on criminal law. In this way, in the scientific article you can

see the presentation of the material and the general position of many schools of criminal law in Ukraine.

Keywords: *criminal law, criminology, criminology, science, academic discipline, subject, criminal law regulation.*